כתובת בנין דיכרין

דין כתובת בנין דיכרין

בדפים רבים מסכת כתובות עוסקת בנושא הקשור לשמה: כתובה. מה היא כתובה? שטר בו מפורטים חובות הבעל לאשתו. בנוסף, מופיע בכתובה התחייבות כספית אותה משלם הבעל לאישה, בו יכולה "לזכות" האשה או לאחר מותו של בעלה או במקרה של גירושים מהאיש. בסוגייתנו, אנו מגיעים לדון בכתובה מסוג אחר: 'כתובת בנין דיכרין'. ובתרגום, כתובת בנים זכרים. כתובה זו היא תקנת חז"ל שנתקנה לטובת בניו של האב מאשתו.

במקרה בו האשה מתה, הבעל יורש כתובתה. אמנם, במקרה בו הבעל יבוא ויתחתן עם אישה נוספת יש חשש שלאחר מותו מי שיירש את נכסיו הם הילדים מהאישה הנוספת ולא ילדיו מאשתו הראשונה, ובכך יוותרו הילדים מהאישה הראשונה ללא דבר מנכסיו של אביהם. על כן תיקנו חז"ל שכחלק מהכתובה, על הבעל להבטיח את זכויותיהם של בניה של האישה הראשונה איתה הוא מתחתן, ולכתוב לה בכתובה: הבנים שיוולדו לך ממני ירשו את כסף הכתובה מלבד החלק שאותו הם יירשו עם אחיהם (מהאישה הנוספת).

> אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: מפני מה התקינו כתובת בנין דכרין? כדי שיקפוץ אדם ויכתוב לבתו כבנו. (כתובות, נב, ב)

מה הוא הטעם לתקנת כתובת בנין דיכרין? אומר רבי שמעון בר יוחאי, כדי שיקפוץ אדם ויכתוב לבתו כבנו. כוונת הדברים: כל אדם שמשיא את ביתו, מכניס עימה דברים לנישואים. אם יחוש האדם שבסופו של יום, כל הנכסים אותם הוא מכניס לבתו לא יגיעו אל נכדיו, אלא אל ילדים אחרים, יימנע האב מלהכניס עם בתו נכסים לנישואים. על כן, באו חכמים ותיקנו את כתובת 'בנין דיכרין'. המטרה היא לא הנכדים, אלא בתו. הנכדים הם האמצעי דרכו יכניס האב לבתו בדיוק כמו שכותב לבנו, ובכך לא יפלה האב בין בניו לבנותיו. אך, על דבר זה שואלת הגמרא:

> ומי איכא מידי, דרחמנא אמר ברא לירות ברתא לא תירות, ואתו רבנן ומתקני דתירות ברתא? הא נמי דאורייתא הוא, דכתיב: קחו נשים והולידו בנים ובנות וקחו לבניכם נשים ואת בנותיכם תנו לאנשים, בשלמא בנים בידיה קיימי, אלא בנתיה מי קיימן בידיה? הא קא משמע לן, דנלבשה וניכסה וניתיב לה מידי, כי היכי דקפצי עלה ואתו נסבי לה. ועד כמה? אביי ורבא דאמרי תרוייהו: עד לעישור נכסי. (כתובות, שם)

מדוע חכמים באים ומתקנים דבר שדרכו הבת תירש? הרי התורה אמרה בפירוש שהיורשים היחידים הם הבנים ולא הבנות. על כך עונה הגמרא שאף ירושת הבנות היא דאורייתא, ולא רק ירושת הבנים, כפי שחשבנו בתחילה.

אמנם, לא ירושה ממש היא חובת האב לבתו, אך לומדת הגמרא שיש חובה מדאורייתא לאב לדאוג לכך "שיקפצו" ויבואו לשאת את בתו: "קחו נשים והולידו בנים ובנות וקחו לבניכם נשים ואת בנותיכם תנו לאנשים". והיאך דבר זה יכול להתקיים? דרך זה שהאב ייתן עם בתו נכסים לחתן, בכך יקפצו חתנים וירצו לשאת את בתו.

על שאלת הגמרא הראשונה, שאף ירושת הבנות היא דאורייתא יש להקשות משני צדדים. ראשית, ראינו שאין זה דין ירושה, ואם כן אין זה דין ירושה מדאורייתא, אם כן, מדוע לשון הגמרא נראית כמורה כאן על ירושת הבת מדאורייתא? שנית, אף אם חכמים תיקנו כאן דין של ירושת הבת, מדוע דבר זה קשה לגמרא? הרי מצאנו דברים שמן התורה הדין הוא אחד וחכמים תיקנו להיפך, כך בקניין ד' אמות, הפקר בי"ד הפקר ועוד.[1] על שאלתנו השניה נראה שיש לענות דרך דבריו של הר"ש קלוגר, תקנות חכמים בד"כ אינן עוקרות דבר המפורש בתורה, ברם הכא, תקנתם של חכמים עוקרת דבר המפורש בתורה. ועל כן הקשתה כאן הגמרא איך תיקנו חכמים נגד דבר המפורש בתורה. ועל כך נראה שיש לענות דרך דברי הט"ז על סוגייתנו:

> דחזינן בקרא דבת לא תירות הרי התורה לא חסה על הבת ולמה יחוסו חכמים עליה ומשני הא נמי בדאורייתא היא פי' בדאורייתא נמי מצינו דחסה עליה על כן תקנו חכמים כתובת בנין דכרין כדי שתתקיים רצון התורה (ט"ז, אבן העזר, קיג, ס"ק א)

חכמים ראו שרצון התורה הוא שאביה של הבת יכניס עימה נדוניא כדי שיקפצו לקחתה. על כן, באו ותיקנו כתובת בנין דיכרין על אף שנראית כסותרת את חיוב התורה להוריש רק לבניו.

אך, מתוך דברי הט"ז עצמם נראה שיש להוסיף ולשאול: סוף סוף, אם התורה חסה על הבת, מדוע כבר לא חסה עליה דרך עניין הירושה? הרי בכך לא היו צריכים חכמים לבוא ולתקן תקנה כדי שהבת תקבל נכסים כבנים. כלומר, מדוע "ירושת" הבת לא מפורשת בתורה, וחכמים הם אלה הצריכים ללמוד דין זה מכך שנאמר "בנותיכם קחו לבנים"?

זאת ועוד, נראה כביכול שדיני התורה סותרים זה את זה, שהרי יוצא מצב בו עומדים שני דיני תורה אחד מול השני. אלא שבאופן פשוט, נראה לומר כי דינים אלו כלל אינם סותרים זה את זה, ואם כן, היה לגמרא לענות: כן, חכמים מתקנים תקנות כאשר הדבר לא סותר דין מהתורה, כיוון שבעומק אין כאן סתירה. ועוד, מדוע מנסה הגמרא להגדיר אף את דין הבת מצד ירושה? שהרי, כפי שכבר ראינו, בתורה לא מפורש שהבת יורשת כבן, אלא זוהי דרשת חכמים הבאה מתוך פסוק האמור במקרא.

---

1. וכך ראיתי שתי שאלות אלו בדברי הר"ש קלוגר בשו"ת שנות חיים, צ"ו.

הגמרא על אתר מקשה מספר קושיות על דרך תקנת כתובת בנין דיכרין:

> ואימא: דאב לירות, דבעל לא לירות! אם כן, אב נמי מימנע ולא כתב. ואימא: היכא דכתב אב לכתוב בעל, היכא דלא כתב אב לא לכתוב בעל! לא פלוג רבנן. בת בין הבנים נמי תירות! כנחלה שויוה רבנן. בת בין הבנות תירות! לא פלוג רבנן. ותיגבי ממטלטלי! ככתובה שויוה רבנן. תטרוף ממשעבדי! ירתון תנן. ואימא: אף על גב דליכא מותר דינר! במקום דקא מיעקרא נחלה דאורייתא - לא תקינו רבנן. (כתובות, שם)

נסביר את קושיותיה של המשנה במילותינו:

1. אם כל תקנת כתובת הבנין דיכרין באה בשביל שהאב ייתן נכסיו לבתו, שיבואו חכמים ויתקנו תקנה אחרת. את הסכום שהאב מביא לבתו יירשו הבנים, אך את כתובת הבעל לא יירשו. ברם, על כך טוענת הגמרא: כך לא היה אפשר לתקן. מדוע? מפני שאם היו חכמים מתקנים התקנה בצורה זו, האב היה נמנע ולא מכניס עם בתו נכסים, שהרי היה רואה האב שהבעל מקפיד על נכדיו ולא מביא להם מנכסיו, ובכך היה נמנע האב מלהכניס נכסים עם בתו בחתונה.

2. מדוע לא לתקן כתובת 'בנין דיכרין' רק במקרה בו האב הכניס נכסים, ובמצב בו לא הכניס האב כלל נכסיו עם בתו, שיתקנו חכמים שבמקרה זה "לא תופעל" כתובת בנין דיכרין, שהרי אם האב לא הכניס נכסים כלל, טעם התקנה לכאורה בטל. ואף על כך עונה הגמרא: חכמים לא חילקו בדבריהם בין מציאויות שונות, 'לא פלוג'.

3. מדוע הכתובה היא רק בשביל הבנים? אם נולדה לו בת אחת מהאישה הראשונה? מדוע שהיא לא תקבל מהכסף והנכסים השייכים לאימה? על כך אומרת הגמרא: את הכתובה חכמים החשיבו "כנחלה", לשון ירושה. אצל הבת לא שייכת לשון ירושה, על כן, אף כתובת הבנין דיכרין אינה מגיעה אל הנכדות. ולגבי בת בין הבנות, יש לומר שלא חילקו חכמים בין מציאויות שונות.

4. מדוע שלא תגבה הבת ממטלטלים,[2] אומרת הגמרא: ככתובה שוויה חכמים. אם כך, אומרת הגמרא, תגבה הבת מן הנכסים המשועבדים. אך מתרצת הגמרא: אינה יכולה הבת לגבות מנכסים משועבדים, מפני שחכמים תיקנו כתובה זו בלשון ירושה, וירושה לא נלקחת מנכסים המשועבדים.

5. דין כתובת 'בנין דכרין' חל דווקא אם יש בירושה בנוסף לסכום הכתובה של האם נכסים בשווי דינר. על ידי הנכסים בשווי הדינר יוכלו לקיים חלוקת ירושה כאמור בתורה, שהרי, ללא דינר אין אפשרות לקיים את דין הירושה מהתורה, שסוף סוף אין מה להוריש. על כך מקשה הגמרא: אפילו אם לא יהיו נכסים בשווי דינר שיתקנו חכמים כתובה לבנים מאשתו.

---

2. בדף נ' למדה הגמרא שכתובת בנין דיכרין גובים הבנים רק מקרקעות.

ומתרצת הגמרא: רק אם יש אפשרות לקיים דין ירושה מדאורייתא, דהיינו הורשת הנכסים לכל הפחות בשווי דינר, רק אז אנו אומרים שכל צד יטול כתובת אימו.

בלי לרדת לעומקן של כל קושיות הגמרא, עוד בקריאה ראשונית נראה שהגדרתה של כתובת הבנין דיכרין היא הגדרה עמומה מעט. מחד גיסא חכמים תיקנו אותה בתור כתובה ומאידך גיסא כתוב בה בלשון "ירתון", לשון של ירושה ולא של כתובה.

לפיכך, בכתובה זו אי אפשר לגבות מן המטלטלים, שהרי בכתובה אין זוכים במטלטלים. ברם, על ידי כתובה זו גם אי אפשר לגבות מנכסים משועבדים כיוון שבירושה לא לוקחים מן הנכסים המשועבדים. כאמור, בכתובה זו של ה'בנין דיכרין' יש מצד דיני כתובה, אך יש בה גם מצד דיני ירושה.

ואולי כדי לבוא להגדרה מדויקת יותר, יש לנו לבוא ולהסתכל על הדברים בצורה הפוכה. מצד אחד אין בכתובה ממש ירושה, שהרי מראש כפי שראינו תקנת הכתובה הייתה בשביל הבת, תקנה בשביל האישה, ואשה לא שייכת לירושה, אך מצד שני, הנכסים עוברים אל הילדים בצורה של ירושה, לאחר מותו של הבעל, כאשר האב מוריש נכסיו.

ירתון או יסבון

בגמרא בדף נה עמוד ב מובאת מחלוקת מה היא הלשון בה כתבו את הכתובה, האם לשון המורה על ירושה או שמא לשון "יסבון", לשון של 'נטילה', של גבייה מבעל חוב.

> איתמר: כתובת בנין דכרין - פומבדיתא אמרי: לא טרפא ממשעבדי, ירתון תנן; בני מתא מחסיא אמרי: טרפא ממשעבדי, יסבון תנן. והלכתא: לא טרפא ממשעבדי, ירתון תנן.
>
> (כתובות, נה, ב)[3]

פומבדיתא שונים בכתובה לשון של ירושה. ועל כן, כתובת ה'בנין דיכרין' אינה נלקחת מן הנכסים המשועבדים, ואילו במתא מחסיא שונים בכתובה זו לשון "יסבון". על כן, בכתובה זו גובים מנכסים משועבדים. מה הוא ההבדל בין שתי הלשונות?

ירתון תנן - לשון זאת מורה על כך שאותם הבנים יורשים את האב. נשמע מכך שכל הנכסים שייכים לגמרי לבעל עד מותו, בדיוק כמו בדרך ירושה רגילה. יוצא איפוא, אב האישה הביא מתנה שנכנסה ישירות אל הבעל, הבעל מוריש לבניו מתוך הנכסים שלו, ולכאורה דבר זה עומד שברקע החשש של 'אעבורי אחסנתא'.[4] כלומר, נכסים השייכים לאב ועתידים לעבור בירושה לבניו, עוקפים את מסלול הירושה ועוברים למסלול של 'כתובת בנין דיכרין', וע"י כך נחלה עוברת מאב לבתו.

---

3. הגמרא בבא בתרא קלא עמוד א מביאה דברים ארוכים לגבי הלשון הנכתבת בכתובה האם הלשון הנכונה היא לשון "ירתון" או שמא הלשון היא לשון "יסבון", שם נראה מתוך דברי רבי בגמרא שהלשון הנכונה היותר היא לשון "ירתון" כמו מסקנת הגמרא להלכה בין פומבדיתא למתא מחסיא.

4. כתובות, נג.

יסבון תנן - כלומר, נוטלים הבנים אפילו מן המשועבדים, מכאן אנו מבינים שהנכסים לא היו שייכים לגמרי לבעל, שהרי אינם כירושה. נכסים אלה היו 'בתורת פיקדון' אצל הבעל, על כן כאשר מת האב נטלו הבנים אף מן המשועבדים.

שאלנו בתחילה, איך רצון התורה לכאורה סותר רצון תורה אחר? אם נבין שיסבון תנן אז אנחנו הולכים במסלול אחר, אנחנו כלל לא מדברים במסלול של ירושה אלא במסלול של מתנה, ועל כן הדברים אינם מתנגשים, כפי שכבר העלנו בדברינו על דברי הגמרא לעיל. ברם, אם נבין שאנחנו הולכים במסלול של ירושה, לכאורה העדפת בנים אלו על בנים אחרים בירושה עומדת אל מול החשש של חכמים של 'אעבורי אחסנתא', והרי גם זה איסור חכמים.

ירושה מהאם

סוגיה נוספת הנוגעת לעניין כתובת הבנין דכרין היא אישה המוחלת על כתובתה המקורית:

> מוחלת כתובתה לבעלה - אין לה כתובת בנין דכרין, מאי טעמא? אחולי אחילתא.
> (כתובות, נג, א)

רש"י על גמרא זו מפרש, מדוע למוחלת כתובתה אין כתובת בנין דיכרין:

> אחולי אחילתה - ונקל בעיניה להפסיד בניה מכתובתה חנם. (רש"י, כתובות, שם)

אשה שמחלה לבעלה על כתובתה אומר רש"י נקל בעיניה להפסיד בניה מכתובתה לחינם, ועל כן אין לה כתובת בנין דיכרין.[5] מגמרא זו עולה שקיימת 'זכות האשה' על כתובת בנין דיכרין, על כן, אם היא מוותרת על הכתובה המגיעה לה, גם הבנים שלה יבואו ויפסידו הכתובה דרכה, ואם נקל בעיניה להפסיד הבנים מכתובתה המקורית, יפסידו חכמים ממנה את כתובת הבנין דיכרין. מכאן נראה שיש קשר בין כתובתה 'הרגילה' לכתובת ה'בנין דיכרין', דבר המוביל אותנו לחשוב שאף כתובת ה'בנין דיכרין' היא יותר ככתובה, ולא כירושה. ומכאן יש לחזור אל סוגייתנו.

התוספות על קושיית הגמרא שתיקח הבת מן הנכסים המשועבדים אומר:

> תטרוף ממשעבדי ירתון תנן - אף על פי שידע גם המקשה דירתון תנן אלא שבלשון קצר משיבו ור"ל דחכמים לא רצו לתת להם אלא דין ירושה כיון דמכח ירושה קאתו.
> (תוספות, כתובות, נב, ב)

הרי גם המקשן בגמרא שהקשה שתירש הבת בין הבנים מן הנכסים המשועבדים ידע ש'ירתון' היא הלשון המופיעה בכתובה זו, ואף על פי כן שאל את שאלתו. אם כן, מהי התשובה שהגמרא עונה לו "ירתון תנן"? סוף סוף, על אף שהמקשן בגמרא ידע זאת הוא שאל את שאלתו. על כן

---

5. איך יכולה בכלל האשה למחול על כתובתה, הרי אסור לאדם להשהות אשתו תחתיו ללא כתובה אפילו שעה אחת? ראה ר"ן ורא"ש על אתר.

אומר התוספות שהתרצן באומרו "ירתון תנן" בעצם אומר שלא רצו חכמים לתת לאותם הבנים הנכסים אלא מדין ירושה, ומדוע? כיוון שהבנים באו מכוח ירושה.

ברם, התוספות בדבריו מבאר לנו את מחשבתו של התרצן, אך מה הייתה מחשבתו של המקשן בגמרא? האם הוא לא ידע שחכמים רצו לתת לבנים דין של ירושה? אומר החת"ס:

> תטרוף ממשעבדי. י"ל דהוה ס"ל דנהי דירתון תנן מ"מ היינו שמיד שתמות האם יזכו הבני' בכתובת אמם (חת"ס, כתובות, נב, ב)

מחשבתו של התרצן היא שאמנם נכתב 'ירתון' בכתובה, אך אין הכוונה שיקבלו את הנכסים לגמרי כמו כל דין ירושה, אלא שמיד שתמות האם יזכו הבנים בכתובת אימם. על פי הבנת המקשן, נראה שהנכסים אותם האב הכניס עם בתו לנישואים, יוחזקו בין מותה של האם למותו של האב בתורת 'פיקדון' אצל הבעל עד מותו.

דברים אלו של החת"ס שבמות האם יזכו הבנים בכתובת אימם, מבטאים היטב את הנקודה שהבנים זוכים מצד אימם ולא מצד ירושתם את אביהם. ובכך, אפשר לבוא ולומר שדין הירושה מתקיים בכתובת בנין דיכרין דרך האם. וכך דרך הסבא הדברים עוברים לביתו ומשם לנכדים, כדין ירושה. ואלו הם דברי המקשן, ועל כך תירצה הגמרא:

> והתרצן השיב ירתון תנן ובקצרה השיב כמ"ש תוס' כי סמך עצמו אסיפא דמתני' יתר על חולקיהון עם אחוהון. מזה מבואר דבשעת מיתת כל אם ואם יורש האב. ואח"כ במיתת האב ירשו הבנים ממנו ומה ששיעבד האב בחייו בדין עביד ומשלו הי' ולא יכלו הם להוציא דאי ס"ד בשעת מיתת האם ירשו מאמם א"כ לא שייך יתר על חולקיהון עם אחוהון דזה שייך במיתת האב כשבאו כל האחים לחלוק וק"ל ואולי זה נכלל בכוונת תוס': (חת"ס, שם)

כל מציאות זו של כתובת בנין דיכרין שייכת רק במות האב, שהרי אם דין זה אמור במיתת האם לא שייך להיות כתוב לשון "יתר על חולקיהון עם אחיהון" שהרי כל דין זה שיחלקו עם אחיהם, שייך רק לאחר שהאב המשותף לכל הבנים מת. על כן, מוכח מן הלשון המופיעה בכתובת ה'בנין דיכרין' שכתובה זו שייכת רק במיתת האב. מכוח זה מסיק החת"ס: הבנים מקבלים את הנכסים מהאב, מתוך הנכסים שלו, בתורת ירושה, ואין זה מגיע אליהם מזכות אימם (אלו הם נכסים של האם שהאב יורש ממנה כאשר היא מתה).[6]

דין הבכור בכתובת בנין דיכרין

---

6. וכן ראה רש"י כתובות נב ב ד"ה יתר, שם צ א ד"ה שניה, ושם צ ב ד"ה שמע מינה, וראה שו"ת די השב אה"ע יד ד"ה עוד (הב') בדעתו; ר"י מלוניל כתובות צ ב; רשב"ם בבא בתרא קלא א ד"ה ששניתם; ראה רי"ד כתובות נג א; מאירי בבא בתרא קלא א; שו"ת מהרש"ך ב סא; אבני מילואים קיא סק"ה.

בכור נוטל פי שניים מאחיו בכל ירושה. אם כן דרך לברר האם יש כאן דין ירושה ככל ירושה שבתורה היא לראות מה דין הבכור כאן והיאך הוא נוטל את חלקו.

> [ח] אין הבכור נוטל פי שנים בנכסי האם כו'. לענין כתובת בנין דכרין אם יטול הבכור חלק בכורה מתוך דברי ריא"ז שהביא בשה"ג פ' נערה עלה דמתני' דלא כתב לה בנין דכרין כו' מוכח דס"ל דנוטל ולא חשיבי נכסי האם אך מתשובת הרשב"ץ שהביא הר"ב נתיבות משפט נכ"ג ח"י מוכח דס"ל דאין הבכור נוטל פי שנים משום דהוו נכסי האם יע"ש: (משנה למלך, נחלות, ב, ח)

המשנה למלך מביא מחלוקת בין התשב"ץ לבין ריא"ז האם בכור נוטל פי שניים בכתובת בנין דיכרין כמו בדין בכור בכתובה רגילה. לדעת ריא"ז כתובת בנין דיכרין מגיעה מתוך נכסי האב, ועל כן יש כאן נטילה של הבכור כנטילתו בכתובה רגילה. כלומר, האב הכניס עם ביתו נכסים לנישואים, ונכסים אלא הם בגדר מתנה שאותה יכול לתת אב לבניו תוך כדי חייו. ובכניסה לנישואים נכסים אלו נעשים כחלק מנכסי הבעל.

ואילו לדעת הרשב"ץ נכסי הנדוניא הם נכסי האם, ואין הבכור נוטל פי שניים בכתובה זו. אם כן, עולה השאלה מדוע כאשר האם מתה, לא יבואו וירשו הבנים מיד, מדוע יש לחכות למותו של האב?[7]

אעבורי אחסנתא

מתוך הדינים והמחלוקות הרבות זיהינו ונגענו במתח הקיים סביב 'כתובת בנין דיכרין', האם כתובה זו היא יותר ככתובה או שמא היא כירושה. מתח זה יושב על נקודה עמוקה אף יותר, האם התהליך של נטילת כתובה זו זהה לירושה או שמא הוא רק "מתנהג" כירושה, אך באמת אלו הם נכסי האם ולא הבעל. מתח זה נראה כמתח מובנה בגמרא בסיפור של יהודה בר מרימר:

> רב פפא איעסק ליה לבריה בי אבא סוראה, אזיל למיכתב לה כתובתה, שמע יהודה בר מרימר, נפק אתא איתחזי ליה. כי מטו לפיתחא הוה קא מפטר מיניה, אמר ליה: ניעול מר בהדאי, תלמוד בבלי חזייה דלא הוה ניחא ליה, אמר ליה: מאי דעתיך? משום דאמר ליה שמואל לרב יהודה: שיננא, לא תיהוי בעבורי אחסנתא אפילו מברא בישא לברא טבא, דלא ידיעא מאי זרעא נפיק מיניה, וכל שכן מברא לברתא, האי נמי תקנתא דרבנן היא, דאמר רבי יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי! אמר ליה: ה"מ מדעתיה, לעשוייה נמי? א"ל: אטו מי קאמינא לך דעול ועשייה? עול ולא תעשייה קאמינא! אמר ליה: מעלאי

7. כדעת הרשב"ץ נראה שיש החולקים על ההבנה שיש כאן דין ירושה רגילה, והבנים נוטלים את כתובת אמן מכח האם ממש. ראה תשב"ץ א קנ, ונתיבות משפט כג י, ושו"ת די השב אה"ע יג ד"ה איברא, בדעתו; ראה שו"ת הרשב"ש תקלז, ושו"ת די השב שם, בדעתו; ראה יד המלך אישות יט יב; ראה דברות משה כתובות כב ענף ו.

> דידי היינו עשייה. אכפייה ועול, אישתיק ויתיב. סבר ההוא מירתח רתח, כתביה לכל מאי דהוה ליה. לסוף אמר ליה: השתא נמי לא מישתעי מר? חיי דמר, לא שביקי מידי לנפשאי! אמר ליה: אי מינאי דידי, אפי' האי נמי דכתבת לא ניחא לי. א"ל: השתא נמי אהדר בי! א"ל: שוייה נפשך הדרנא לא קאמינא. (כתובות, נב, ב - נג, א)

רב פפא חיתן את בנו, ובא לאביה של אשת בנו לעתיד לכתוב ולפסוק לה את סכום כתובתה. בנתיים, יהודה בר מרימר הגיע לפתח הבית, ועוד קודם שרב פפא נכנס, אמר רב פפא ליהודה בר מרימר שייכנס עימו לבית, אך ליהודה בר מרימר לא היה נוח בכך. שאל אותו רב פפא: מדוע אינך נכנס איתי? האם משום שאתה חושש להעברת נחלה בין הבנים? סוף סוף כל מה שיכניס האב לבתו מותר הוא בתקנתם של חכמים, ואין זה כעובר על איסור העברת הנחלה.

אך גם על כך אומר יהודה בר מרימר, חשש זה אינו רק כאשר זה נעשה מדעתו של האב. אך אם בשל כניסתי (שהיה יהודה בר מרימר אדם מכובד) ייתן האב יותר, כאן כבר יש חשש של העברת נחלה. לאחר דין ודברים כפה רב פפא את יהודה בר מרימר להיכנס עימו, אך יהודה בר מרימר שתק כל זמן היותו בבית. אב הכלה חשב שיהודה בר מרימר שותק כיוון שהוא לא מרוצה מהכסף אותו הוא מביא עם בתו לנישואים ועל כן כתב האב בסוף לבתו את כל נכסיו.

מדבריו של יהודה בר מרימר נשמע לדיננו. בתחילת דבריו לרב פפא, יהודה בר מרימר אמר ששתיקתו נחשבת כאילו יכפה את האב לשלם לביתו, ובכך יגרום לאעבורי אחסנתא. ברם, בסופו של דבר באמת שתיקתו גרמה לאב להכניס עם בתו את כל נכסיו. יוצא איפוא, שעל פי יהודה בר מרימר עצמו יש כאן 'אעבורי אחסנתא'.

והרי כל ההיתר שרב פפא אומר ליהודה בר מרימר בשיחתם מפני מה מותר להכניס עם הבת נכסים הוא מפני שאף זו היא תקנת חכמים, אך על פי סוף 'הסיפור' נראה שנעשתה כאן העברת נחלה, ואם כן מדוע הדין קיים? סוף סוף אם קרה דבר כנגד תקנת חכמים, דין זה צריך להיות מבוטל מעיקרו, ויכול האב לחזור בו.

רב פפא העמיד את דבריו על דין תורה, ולא חשש שהוא גורם בכך להעברת הנחלה. ברם, חששו של יהודה בר מרימר מורה לנו שעדיין תהליך זה צריך להיעשות בצורה נכונה. אך, נראה שהדגש בדבריו של יהודה בר מרימר הוא רק על הדרך, שהרי בסופו של דבר מסוף הסיפור נשמע שאף אם ייתן האב כל נכסיו לבתו, אין חשש להעברת הנחלה.

עניינה של הירושה היא הורשה והמשכת האב. בכתובת בנין דיכרין אומרים חז"ל לאב, הנכסים אותם אתה מביא לבתך, יעברו דרכה לנכדים שלך. יש כאן מעין תהליך ירושה, אך תהליך ירושה שונה. מצד אחד יש כאן חשש של "אעבורי אחסנתא" מצד אב האשה, שהרי יש כאן מעין ירושה, בה שייך עניין זה של הנחלה.

אך מצד שני הנכסים עוברים לבנים לא במות האם, אלא במות אביהם, כדרך ירושה רגילה מן האב. נראה שיש לחשוף מה עומד מאחורי מתח זה שמעמיד את כתובת הבנין דיכרין בין כתובה לבין ירושה.

על חשיבות הנחלה הנקנית לו לאדם אומר הרב חרל"פ:

> ובהיות שעיקר מהות האדם היא הבעלות הנקנית לו מן השמים, ובזה הוא מתדמה לעליון ב"ה, "אני שליט בעליונים ואתה שליט בתחתונים", מחויב הדבר שכל תשמישיו יהיו ממה שהוא בעלים עליהם ולא של זולתו. וזהו הטעם של גנות ההיזק להזיק דבר של חבירו, מפני ששולל ממנו בעלות ממה שהוא בעלים עליהם, ושלילת בעלות היא כריתה מהתדמותו לעליון, ובכן הזהירות במילי דנזיקין היא שלימות עליונה מאוד.
> (מי מרום ח"ב, הקדמה לפירושו למסכת אבות)

כאשר לאדם יש נחלה, נכס, הוא מתדמה בכך לבורא יתברך, כביכול נעשה בעלים על העולם הזה, כמו הקב"ה. אם כן, מחויב שהאדם ישלוט אך ורק במה ששייך לו, ולא במה ששייך לאדם אחר. על כן אין להעביר נחלה מאחד לשני, כל נחלה מיועדת לאדם אחד, ואחריותו בעולם היא להיות שליט עליה.

ירושה לבנות

חידושה העצום של הסוגיה הוא שנקודת המוצא של הגמרא היא שהעברת נכסים לבת מוגדרת כפעולה הנעשית בניגוד לתורה, אף שהתורה מאפשרת אותה. עמדה זו עולה כפי שראינו מהגמרא ומהסיפור המופיע בתוכה. "ומי איכא מידי, דרחמנא אמר ברא לירות ברתא לא תירות, ואתו רבנן ומתקני דתירות ברתא?" (נב ע"ב). תקנת חכמים נתפשת כמנוגדת לתורה אף שהם לא תיקנו שהיא תירש, אלא שהיא תקבל את הדברים כמתנה מותנית בלבד.

הסוגיה כפי שראינו מחייבת תשובות עמוקות מאוד לשאלה מה טעם ראו חכמים לסטות ממה שהם עצמם מגדירים כמנוגד לדרכה של תורה. ועוד, המתח אותו העלנו דרך סוגיות הגמרא השונות על האם כתובת הבנין דיכרין היא ככל ירושה או שמה שונה היא מדין ירושה רגילה, פותח לנו פתח להבנה עמוקה יותר של עניינה של כתובת הבנין דיכרין, וממילא יש בכוחה ללמד אותנו על עניינה של הירושה.

מדוע לבנות אין נחלה מראש? מדוע אינן יורשות? בן יורש ובת לא יורשת, כך אנו למדים גם מבנות צלפחד, ורק בגלל שלצפחד אין בן, דורשות בנותיו חלק ונחלה באביהם. ובאמת, ירושת בנות צלפחד אינה כדין ירושה רגיל. אומר הקב"ה למשה בלשון של **והעברת,** "והעברת את נחלתן אביהן להן", ואילו כאשר מלמדת התורה את דיני הירושה בהמשך הפסוקים, נוקטת היא בלשון של "ונתתם", ואין לשון העברה כלשון נתינה. וכך, מתוך בקשתן של בנות צלפחד עצמה נוכל לעמוד על המילה נתינה בהקשר הנחלה.

> לָמָּה יִגָּרַע שֵׁם־אָבִינוּ מִתּוֹךְ מִשְׁפַּחְתּוֹ כִּי אֵין לוֹ בֵּן הָתְנָה־לָנוּ אֲחֻזָּה בְּתוֹךְ אֲחֵי אָבִינוּ:
> (במדבר, כז, ד)

בנות צלפחד מבקשות ממשה שייתן להן אחוזה בתוך אחי אביהם. הנתינה אם כן, משאירה את האחוזה והנחלה בתוך נחלת אביהם, ממשיכה את נחלת אביהם. ומנתינה נבוא להעברה: העברת הנחלה, מעבירה את הנחלה ממקום אחד למקום אחר, נחלת האב עוברת אליהן ולא נשארת במקומה.

לאישה אין נכסים פרטים, אלא נכסים כללים. דהיינו, נחלה שייכת לכל שבט ושבט, כדבר פרטי, הנחלה עוברת מדוד לדור ומאב לבנו. האישה לא שייכת לתחום זה, וכל זה מפני שברגע שהאישה תירש ברגע החתונה שלה, הנחלה תעבור לשבט אחר, לשבט אליו עוברת האישה. ממילא, האישה בכך אינה ממשיכה את אביה, היא אינה חלק מאותו פרט (העברת הנחלה) שממשיך לאורך ימים ושנים, אלא ביכולת האישה להעביר חלק של שבט אחד לחלק של שבט אחר.

ירושה היא המשכיות האב, ועל גבי זה עומדת 'כתובת הבנין דיכרין'. הנכסים כעת שייכים אל הבעל אך הם הגיעו אל הבעל מכוח התקנה אותה תיקנו חכמים לאשה.

בספר המצוות של הרמב"ם מופיעה מצוות נחלת הארץ כמצווה האחרונה במניין רמ"ח מצוות עשה. הרמב"ם לא סידר את המצוות לפי סדר הפרשיות, אלא היה לו את הסדר שלו, הרמב"ם פותח את סדר המצוות במצוות האמונה ומסיים במצוות הנחלה. הרבי מלובביץ' מסביר על כך שמצוות הנחלה מופיעה אחרונה בסדר מצוות מכיוון שזוהי המצווה העליונה ביותר.

הבן כפי שהסברנו אמנם אכן יורש את אביו אך ירושתו היא ירושה פרטית שגדלה והולכת. לעומת הבן, הבת מפקיעה את אותה פרטיות שבנחלה, על אף המצווה הקיימת שלא לסוב נחלה משבט לשבט. כיום לא כל אחד ואחד יודע לאיזה שבט הוא שייך, על כך כותב הרב קוק:

"שכחת השבטים ליחוסם היא הכנה לאחדות האומה.." (ישראל ותחייתו, כז)

דווקא שכחת השבטים היא ההכנה לאחדות הגדולה של האומה. אותה אחדות שלדברי הרב קוק תוביל לגאולה השלמה, מגיעה דווקא על ידי האישה. בכלל אם נשיב לב, דין הירושה כלל לא מופיע בתורה קודם בנות צלפחד, הפעם הראשונה בה אנו נפגשים עם דין זה הוא דווקא דרך הנשים, דרך בנות צלפחד. ואולי הדבר בא ללמד אותנו בעומק הדברים מה עומד בבסיס רעיון הירושה.

כוחה של ירושת האישה נובע מכך שהיא אינה יורשת את הארץ כבעלים. בלשון הכתוב אנו מוצאים שהאישה אינה נקראת 'יורשת', כפי שמלמדים חז"ל שבאישה ישנו דין 'העברה' ולא דין 'ירושה': "אִישׁ כִּי יָמוּת וּבֵן אֵין לוֹ וְהַעֲבַרְתֶּם אֶת נַחֲלָתוֹ לְבִתּוֹ". האישה מקבלת את הנחלה רק מפני שלא היה בן לאביה, ולא כי מגיע לה כך מלכתחילה. גם לאחר שהיא מתה, בנה לא יורש אותה אלא בעלה, משום שהוא הבעלים שלה ושל רכושה. האישה, אין לה מעצמה כלום, ולכן אין לה כל בעלות. אולם, דווקא בכך טמונה מעלתה הגדולה.

דור הנכנסים לארץ מקבל את הארץ בירושה ובבעלות עליה, אולם אין זה עיקר עניינה של

הארץ. כפי שהאישה אינה בעלים, כך גם אנו ביחס לארץ, ביחס לנחלות השבטיות. בעומק, אין לנו בעלות על הארץ. הבעלות עוסקת במציאות החיצונית, היא באה מן החוץ ונותרת שם. ואילו עומק הקשר אל הארץ מגלה שאנו רק 'עוברים' על גבי עמידתה הנצחית.

דווקא כתובת בנין דיכרין טומנת בתוכה את ההבנה: ירושה שלא מכוח האב, אלא מכח האם. יש כאן ירושה, המדברת על המשכיות, אך לא כירושה רגילה, ועל כן דיניה שונים מכל דיני הירושה. ירושה שהיא לא המשכיות פרטית, אלא התרחבות כללית.

דרכים בהן השתמשנו במאמר זה

קריאה איטית ומדוקדקת. יש לקרוא את הגמרא בצורה איטית ומדוקדקת. מה כל שלב בגמרא אומר על הדין. דרך כל התמיהות והשאלות של הגמרא, לנסות **לחשוף את המתח** העומד בבסיס הסוגיה. מדוע הגמרא התלבטה, מה היה קשה לגמרא. כך אצלנו הצבענו על הקושי עליו הגמרא מצביעה שיש כאן מעין ירושה לנשים.

מחלוקת בגמרא. במיוחד במקום בו אנו רואים שיש מתח בסוגיה. **מדוע כל צד תפס את הדין בצורה שונה.** הבנה שהמסורות שהתקבלו עומדות על תפיסה שונה של הדין, כך לגבי המסורות השונות בלשון הכתובה בכתובה: יסבון או ירתון.

ראיית כל פרטי המצווה. דרכם להגיע אל כלל הקושר את כולם. ראיה רחבה של הסוגיות בנושא. הצבעה על הכיוון המרכזי בסוגיות. בסוגיות? במקום בו יש שני צדדים להבין את הדין, לנסות ולבאר כל סוגיה לאיזה צד היא יותר שייכת, לאיזה כיוון של הדין/המצווה.

פסוקים. יש לראות את הפסוקים על המצווה עליה אנו מדברים. לדייק בפסוקים בפני עצמם, במנותק מהסוגיה. לאחר מכן יש לראותם יחד עם הדברים אותם אנו רואים בגמרא.

משמעות הסוגיה. מתוך המתח עליו הצבענו, עלינו לשאול על מה יושב מתח זה? וכך גם על הפסוקים. על כל זה לתת דעתנו מדוע המצווה מובאת בדרך בה היא מובאת?